

[0253] TEKSTHISTOARYSKE OANTEKENING BY DE FIVELINGER TEKST
FAN IT SYNDRJOCHT

Foar Ernst Löfstedt op syn 70ste jierdei.

Yn it Fivelinger hânskrift is de tekst, dy't side 1 oant 45 bislacht, troch trije ûnbiskreaune bledsiden skaet fan it forfolch. Dat forfolch bigjint dan krektlyk as it earste stik op 'e nij mei in forsierde initiael oer fiif rigels. Der stiet op side 1 ek in opskrift, dat, as ik my net forsin, allinne op de earste

fiifenfjirtich siden slacht: "Hic incipit jus communitatis Frisie" - ik soe oersetse: "Hjir bigjint it rjocht fan de algemienheit fan Fryslân" ¹⁾). Algemien-Frysk rjocht dus yn 'e earste ôfdieling fan F, spesiael-Omlanner rjocht yn 'e twadde.

It is yn dy tiid net sa ûngewoan, dat der eat blykt fan in "greater-Fryske" forbounens. It idé fan it algemien-Fryske, dat yn 'e lettere trettjinde en de fjirtjinde ieu hwat op 'e eftergroun kommen liket to wêzen, libbet (yn oare foarm as earder) wer op yn it earste fearn fan de fyftjinde ieu. De Lauwers liket dan minder in skieding tusken East en West to wêzen as er earder wol west hat: Fokke Ūkena hat greate plannen, syn tsjinstanner Grins net minder, en beiden witte hja oan dy plannen alteast in bigjin fan útfiering to jaen.

Sa hoecht it jin net to fornuverjen, dat in Fivelinger, dy't it rjocht fan syn krite op in oarderlike wize yn in kodex dellizze wol, inkelde neffens syn ynsjoch algemien-Fryske boarnen foaropset yn in aparte ôfdieling. De boarnen, dy't er dêr opnimt, binne: de rjochtskatechismus "Haet is rjocht" ²⁾, de Prolooch fan Kêsten en Lânrijchten, de sawntjin Kêsten, de fjouwerentweintich Lânrijchten, de Magnuskerren, it Syndrjocht (mei dêr yn biflapt de acht Domen) en dan ta bislút it stik, dat op dat stuit wol it nijste great-Fryske program west hawwe sil: Fokke Ūkena' wilkerren fan 1427 ³⁾.

Neffens moderne opfetting passe yn elts gefal de Magnuskerren, it Syndrjocht en de Domen net yn it rychje: dy binne ommers spesiael-Westerlauwersk en gjin algemien-Frysk rjocht. De Magnuskerren litte harren Westerlauwersk komôf al heel dúdlik sjen: oan 'e ein wurdt de Michaëlstjerke to Almenum oanwiisd as it plak, dêr't Magnus de privileges opberget - in Eastfries of Omlanner soe net licht op dat idé kommen wêze! En dat it Syndrjocht yn it earstoan bidoeld wie foar Westerlauwersk Fryslân, dat in diel fan de Uterter diocese wie, en net foar de Omlannen, dy't tsjerklik ûnder Munster hearden, docht bliken: foarst út de greate parallelly tusken it Syndrjocht en it sûnder mis Westerlauwerske âlde Skelterjocht, en twad út it feit, dat de gewoane tsjerklike rjochter deken neamd wurdt en net proast, lykas yn 'e Omlannen wenst wie ⁴⁾. Meidat de Domen yn F om sa to sizzen yn it skaed fan it Syndrjocht mei opnommen binne, en fierders likemin as de Magnuskerren en it

1) Dit liket my oannimliker ta as dat it opskrift op 'e hiele ynhâld fan F slaen soe en dan sawat bitsjutte moast as "rjocht fan 'e Friezen ûnderinoar", "spesiael-Frysk rjocht" (yn tsjinstelling dan ta wrâldrjocht, Romeinsk en kanonyk?). Mar hoe't dat ek wêze mei, yn elts gefal is dúdlik, dat de redakteur fan F it algemien-Fryske rjocht apart foaropsette woe.

2) Allinne de earste paragraef komt hjir foar. De wiidweidige redaksje sil wol jonger wêze; de koarte stiet yn F, Fs en A.

3) Dit stik koe wolris in moai kreative datearring fan F jaen. Fokke Ūkena' wilkerren hiene al hiel gau gjin bilang mear: Fokke wie útskeakele en Grins, dêr't se tsjin rjochte wiene, sloech wer foar master op. Oan 1536 ta moat Fokke noch libbe hawwe op in stins by Appingedam; yn dy rounte kin fansels F doe noch ûntstien wêze. Moat men yn F faeks in produkt sjen fan in Omlanner anti-Grinzer partij? Ek it brûken fan it Frysk (dat dan dochs yn 'e Omlannen al sawat útstoarn west hawwe moat) koe dy kant faeks út wize. Forlykje foar de politike tastân fan dy dagen *W.J. Formsma*, De wording van de staten van Stad en Lande tot 1536 (Assen 1930), p. 48 e.v., en: *R.P. Cleveringa Pz.*, Gemeene landswarf en hoofdmannenkamer te Groningen tot 1601 (Groningen-Den Haag-Batavia 1934). p. 40 e.v.

4) *W. Nolet* en *P.C. Boeren*, Kerkelijke instellingen in de Middeleeuwen (Amsterdam 1941), p. 71.

Syndrjocht yn frysktalige Easterlauwerske hânskriften foarkomme, meije wy ek dêrfoar wol in Westerlauwersk komôf oannimme.

It moat de ein fan de Magnuskerren west hawwe, dy't de redakteur fan F de kar fan de stikken yn joech ¹⁾: neffens dizze boarne joech Karel de Greate de Friezen – âlle Friezen! - sawn Kerren (de Magnuskerren), sawntijn Kêsten, fjouwerentweintich Lânrijochten en seisentritich Syndrjochten. Dat ús redakteur yn de tekst fan it Syndrjocht de Domen mei ynslûke, sil him wierskynlik ûntgien wêze. Bûten it "Magnuscorpus" nimt er as ynlieding noch "Haet is rjocht" en de Prolooch op; hy bislút mei Fokke Ūkena' wilkerren. Ek "Haet is rjocht" sil wol yn Westerlauwersk Fryslân skreaun wêze - de oerleveringsskiednis wiist dêr op - mar dit rjochtstheoretyske stik misstie yn in algemiene ôfdieling fansels net.

"Haet is rjocht", de Magnuskerren, it Syndrjocht en de Domen moatte ûntliend wêze oan in Westerlauwerske kodex. Ek op 'e tekst fan Kêsten en Lânrijochten kin dat hânskrift ynfloed hawn hawwe, hwant hoe 't men ek tinke wol oer de stemmata, dy't His en Hoekstra ²⁾ opsteld hawwe fan de oerlevering fan dy teksten, wis is yn elts gefal wol, dat de F-tekst mei de Latynske H-tekst én de W-teksten yn ien groep sit, foar de oare Easterlauwerske teksten oer. Ek op de F-tekst fan Kêsten en Lânrijochten kin in Westerlauwersk rjochtshânskrift ynfloed hawn hawwe. Yn elts gefal moat der yn Fivelgoa in Westerlauwersk rjochtshânskrift biskikber west hawwe yn, of tige koart nei 1427. Sa heel bjusterbaerlik is dat net: ek letter sjogge wy noch wol, dat Westerlauwerske hânskriften ynwurkje op Fivelinger en sels Emsinger rjochtsteksten ³⁾.

Hwat wól opmerklik is: in "Vorlage" fan F moat hjir in frij slim defekt hawn hawwe. De tekst fan it Syndrjocht is yn 'e tiis rekke en ûnfolslein; fierders binne de Domen yn 'e tekst fan it Syndrjocht forsille rekke. Wy sille bisykje om in restauraesje oan to bringen.

Hwat der mei de F-tekst fan it Syndrjocht bard wêze moat, kin men it bêste sjen as men de D-tekst der njonken leit ⁴⁾ - de teksten fan J en U steane oer it ginnerael even fierder fan dy fan F ôf, dat dy kinne wy yn dit gefal better net to folle brûke. De F-tekst bigjint in pear paragrafen foar de ein fan de D-tekst, mei C. 20, makket dy tekst dien (*Hett.* p. 42, § 1-4; forl. yn D: C. 20-23. *Rh.* S. 409-410), en nimt dan de Acht Domen (*Hett.* p. 44, § 5-12;

1) *Het Fivelingoër en Oldampster landregt* [uitgeg. d.] M. de Haan Hettema (Dockum 1841), p. 42: "Ther les ma vta brewe vii keran, xvii kesta, xxiiij londriuchta and xxxvi sindriuchta: alle Fresum to lowa an to erum". Dizze útjefte wurdt fierders oantsjut as *Hett.*

2) *R. His*, Die Überlieferung der friesischen Küren und Landrechte, in: *Zeitschr. d. Savigny-Stiftung, Germ. Abt.*, 20 (1899), S. 39-114. *J. Hoekstra*, Die gemeinfriesischen siebzehn Küren (Assen 1940), S. 45-67.

3) Sa b.g. by de twade redaksje fan de *Excerpta legum* (forl. myn *Excerpta legum*, p. 51 e.v.), sa ek yn de tradysje fan it *Rudolfsboek* (forl. *Rudolfsboekmateriael* [Estrikken 32] side 67 ef.) en yn dy fan de Boetetaksen fan 1276 (forl. *Fryske stikken út Codex Furmerius* . Dl. I [Estrikken 33] side 59 e.f.). De Emsinger redaksje fan de *Processus Judicii* sil ek wol op in Westerlauwerske "Vorlage" tobekgean.

4) De D-tekst helje ik oan út Von Richthofen, *Rechtsquellen* (oantsjut met *Rh*), S. 402- 410. It hegingsformulier, dêr't D mei bigjint (*Rh.* S. 401-402). komt allume yn D foar. It "Syndriucht int ghemeen" (*Rh.* S. 402 ff) tsjut ik oan mei B, de "syndriuchta" fan *Rh.* S. 406 ff mei C.

forl. *Rh.* S. 420-421 ¹⁾). Nei de Domen pas bigjint F by it bigjin fan it "Syndriucht int ghemee" : B. I ²⁾), en nimt dat hiele stik op oant en mei § 17 (*Hett.* p. 48, § 13-31 ; forl. yn D: B. 1-17, *Rh.* S. 402-405). Wylst nou D hjirnei it "twadde" syndrjocht mei in proloochje bigjinne lit, dat de tekst oan paus Leo taskriuwt (in proloochje, dat ek yn J en U foarkomt, mar dêr even fierder stiet), giet F sûnder ûnderbrekking fierder mei C. 1 oant en mei C. 6 (*Hett.* p. 56, § 32-36; forl. *Rh.* S. 406), dêr't lykwols by opmurken wurde moat, dat yn F, lykas ek yn J en U, de twadde helte fan C. 3 (*Rh.* S. 406b, Z. 1-17) ûntbrekt. Mei de wurden "Explicit jus synodale" bislút F syn paragraef 36 (yn 'e D-tekst C. 6); dêrop folget dan noch de opmerklike bipaling oer de graesjeforliening oan in tsjeaf, dêr't in wees of in hoer wol mei trouwe wol. Dy moatte wy as in jongere, mooglik Easterlauwerske tafoeging biskôgje; wy sille him aenst yn de Nedersaksyske parallelhânskriften ek oantreffe. En nou it greate defekt: de paragrafen C. 7 oant en mei C. 19 komme yn de F-tekst nêr foar.

It is wol dúdlik, hwat der mei it Syndrjocht yn de F-tekst bard is: der is in stik, wierskynlik in katernfol tekst, weirekke, en de ein (C. 20-23), folge fan de Acht Domen, is troch in oare flater foar it bigjin torjochte komd. Mei't de "brekflakken" net gearfalle mei katern- of blêdoergongen yn kodex F, moat it defekt al yn in "Vorlage" ûntstien wêze. Rekkenet men de hiele tekst nei ûnder forliking fan de D-tekst yn Von Richthofen syn útjefte, dan kin men faeks noch even kreker sjen, hwat der bard wêze moat. By Von Richthofen is:

Syndrj. B. 1-17 + C. 1-6	(= <i>Hett.</i> § 13-36)	241 rigels ³⁾
Syndrj. C. 7-19	(ûntbr. <i>Hett.</i>)	128 rigels
Syndrj. C. 20-23 + Domen oant § 8-midden	(<i>Hett.</i> § 1-12)	114 rigels

Soene wy dan fier mis wêze, as wy oannimme, dat yn 'e "Vorlage" fan F sahwat 120-124 rigels fan Von Richthofen yn in katern stiene? Fan it Syndrjocht binne ús dan yn F oerlevere de katerns 4, 1 en 2, yn dizze folchoarder; katern 3 mist. As ús riddenearring doocht, dan hat de "Vorlage" fan F nei alle wierskyn in moai hânskrift west mei in greate letter. Yn eltse katern soene in 900 wurden stien hawwe; dat is net folle. Yn F sels follet de ynhâld fan katern 1 en 2 acht siden en ien rigel. Hat de kopiist fan F der faeks nei sribbe om krekt

1) De lêste alinea fan de achtste Dom komt net yn F foar. Dy kin in lettere oangroei oan 'e Domen wêze, dy't noch net yn 'e "Vorlage" fan F stie. Hy ûntbrekt ek yn 'e Nedersaksyske parallelhânskriften fan F. Mar wy kinne de mooglikheit ek net útslute, dat dit stikje yn in oare katern fan 'e "Vorlage" fan F stie en dêrtroch útfallen is.

2) It hegingsformulier komt allinne yn D foar; it sil wol net yn 'e "Vorlage" fan F stien hawwe.

3) It proloochje fan C en de twadde helte fan C. 3 binne net meiteld. De sifers, dy't forliking fan de D-tekst opleveret, wurde bifestige troch forliking fan Nedersaksyske hânskriften. Ik haw yn fjouwer dêrfan de rigels teld en krij de folgjende útkomsten:

	GA Grins in-fol. 21	UB Grins 279	UB Grins PE 34	BN Parys néerl. 45	Totaal
B. 1-17 + C. 1-6	312	238	331	219	1100
C.8-19	148	113	151	114	526
C. 20-22+Domen+C. 23	141	103	141	102	487

trije of fjouwer siden fan de "Vorlage" op ien fan syn siden to hâlden ¹⁾? Katern 4 fan de "Vorlage" hat faeks net hielendal fol west. As de ein fan de acht Domen yn dat hânskrift stien hie, dan soe dy noch wol yn dizze katern kind hawwe, soe men sizze.

It is net sûnder bilang om ek de Nedersaksyske hânskriften ris to forlykjen. Der binne forskate, dy't it Syndrjocht oerleverje, en op in inkelde útsûndering nei hawwe hja in tekst, dy't oan dy fan F bisibbe is ²⁾. Mei F mienskiplik hawwe hja de flater, dat hja mei C. 20 begjinne en dan al ridlik gau de acht Domen folgje litte. Allinne, hjir stiet C. 23 net foar mar efter de Domen - sûnder mis is de folchoarder fan F op dit stik fan saken oarspronklik. Efter de Domen en C. 23 folget yn de Nedersaksyske hânskriften lykwols net daliks it begjin fan it Syndrjocht (B. 1), mar earst C. 8 oant en mei C. 19, en dan pas B. 1 oant en mei B. 17 en C. 1 oant en mei C. 6. Efter C. 6 fynt men meastentyds net allinne de paragraef oer de graesje oan de tsjeaf, dêr't in wees of in hoer mei trouwe wol, mar bûtendat it muntprivilege fan Starum en Jever, dat yn F op in oar plak stiet (*Hett.* p. 132, § 25). De oare, jongere bisûnderheden fan de Nedersaksyske teksten - oangroei fan materiael efter C. 19, omsettingen, forkoartingen ensfh. - kinne ús hjir nou it measte net skele. Mar teksthistoarysk kinne wy de winst ynhelje: de Nedersaksyske hânskriften ljochtsje ús aerdich yn oer de archetyp fan de oersetting. Dy archetyp giet tobek op deselde "Vorlage" as F, mar is dêr wierskynlik earder as F út ôflaet. De folchoarder fan de katerns fan it Syndrjocht wie doe wol al foroare, mar der wie noch neat weirekke. It ûntbrekken fan C. 7 ek yn de Nedersaksyske versy sil wol sa forklearre wurde moatte, dat dy paragraef krekt op 'e oergong fan twa katerns fan 'e "Vorlage" stien hat en by it yn dusoarder reitsjen fan 'e kodex tusken twa stuollen fallen is: beide aparte helten wiene ûnbigryplik en binne dêrom weilitten. De tekst fan de Nedersaksyske hânskriften bifestiget ek ús opfetting, dat de paragrafen C. 7 oant en mei C. 19 net mei opsetsin weilitten binne; men kin net oannimme, dat de redakteur fan F - b.g. ûnder ynfloed fan de ein fan de Magnuskerren, dy't oer 36 syndrjochten praet - bisocht hat om it Syndrjocht ta 36 paragrafen to biheinen. Dat der yn F krekt 36 paragrafen fan oer binne, is in stom tafal, dat biskaet is troch de fordieling oer de katerns en it weireitsjen fan krekt de tredde katern ³⁾.

As wy noch even gearfetsje: wy meije oannimme
- dat yn de (Frysktalige) plus-proche-commun-ancêtre fan F en de Neder-

1) Wiene de katerns fan de "Vorlage" terniones, dan moast er trije siden dêrfan op ien fan sines hâlde; wiene it quaterniones, dan moast er der fjouwer op sette. Biniones komme as normale folsleine katerns net folle foar, en by it lytse tal wurden dat yn de "Vorlage" fan F yn in katern stie is it net wierskynlik, dat it hânskrift út quinterniones of sesterniones bistie.

2) Ik haw rieplachte: Grins, Universiteitsbibliotheek Hs. 254, 256 en 279: ibidem PEJP 23, 33, 34 en 37; Grins, Gemeentearchief, hs. in-fol. 21, in-quarto 18 en in-octavo 68: Parys, Biblioth. nationale, Ms. néerlandais 45. It bêste foarbyld fan in hânskrift met ôfwikende tekst is by myn witten Grins, Gemeentearchief, hs. in-quarto 9 (fol. 113r-117v). Hjir liket in oar Westerlauwersk hânskrift efter to sitten. Forlykje ek side 77, noat 3.

3) Dat nimt ek *Van Buijtenen* al oan yn syn Grondslag van de Friese Vrijheid (Assen 1953), p. 151.

saksyske parallelhânskriften it Syndrjocht en de Domen skreaun wiene op fjouwer katerns (1, 2, 3, 4);

- dat de folchoarder yn dit hânskrift forsteurd is fan 1-2-3-4 ta 4-3-1-2;
- dat doe de archetyp fan de Nedersaksyske oersetting der út ôflaet is;
- dat dêrnei katern 3 weirekke is, sadat oerbleaune 4 - 1 - 2;
- dat doe F der út oerskreaun is.

P. Gerbenzon.